

Tóth István

Szlovák hitelegyletek a századfordulón

A nemzetiségi pénzüzetekkel a magyar történetírás már foglalkozott. 1966-ban a Századok hasábjain Szász Zoltánnak jelentetett meg tanulmányt¹ ebben a témában, mely írás érintette a századforduló szlovák pénzüzeteinek kérdését is. Ez a munka foglalkozott a nemzetiségi pénzüzetek helyzetével, valamint a kormányzati szervek terveivel, jelentéseivel, melyek ezen pénzüzetek térhódítását megakadályozni kívánták. 1987-ben pedig Polányi Imre megjelent könyvében² egy fejezet erejéig igen jó összefoglalását adta a szlovák pénzüzeteknek. A rendelkezésünkre álló iratanyag néhány részletező adatsorával nem kívánjuk a Szász Zoltán és Polányi Imre által leírtakat módosítani, inkább egyes részleteit szeretnénk jobban megvilágítani.

A századforduló jelentős korszaka a dualizmus kori szlovák nemzetiségnek. Ez az időszak számukra a politikai passzivitásból való kiútkereséssel kezdődik, amelynek igen jó előkészítője és segítője volt a gazdasági és a társadalmi élet aktivizálódása az általuk lakott vármegyékben. A politikai életben eredménytelené vált régi és új iskola képviselői mellett újabb, vonzóbb, dinamikusabb irányzatok bontanak szárnyat és erősödnek meg a századforduló utolsó éveire.

A Csehországból hazatérő, egyetemet végzett Blahonak, Srobárnak – s a Hlas (Hang) c. folyóirat köré tömörülő ifjaknak teljesen új volt a szemléletük. E folyóiratról nevezték el őket hlaszistáknak. A túrócszentmártoni központú ruszofil irányzattal szemben minden tekintetben a csehofil irányzatot támogatták és képviselték, a gazdasági életben egyre jobban megerősödő s növekvő létszámú kis-és középburzoáziát – a vállalkozókat, gyártulajdonosokat – vonták maguk köré.

Túrócszentmárton mellett új, élénk központok jönnek létre, melyek a gazdaság, a kereskedelem, a hitel és pénzüpolitika kulcsfontosságú csomópontjai s ezzel egy időben nemzeti központok lettek. Ilyen volt Lipótszentmiklós és Rózsahegy, Nagyszombat, Szokolca és Vágújhely. Ezeken a településeken legtöbbször pénzüzeteket is alapítottak. A kormányzat és a törvényhozó testület e területen is – a gazdaság más szféráihoz hasonlóan – egyenlőnek tekintette a nemzetiségeket. Így a politikai passzivitásba vonult nemzeti mozgalom új elemekkel felfrissülve – külső (csehországi) támogatással a háta mögött, új elvek alapján a gazdasági, ipari és pénzügyi területen való aktív térhódításra koncentrált.³

1918-ig a szlovák önálló pénzüzetek száma 59-re nőtt, s ezek 42 fiókinzetet hoztak létre. Összesen tehát a dualizmus idején 101 szlovák pénzüzet alakult, míg ugyanezen idő alatt csak 12 ipari vállalat. Figyelemre méltó, hogy nem kizárólag a Felvidékre figyeltek. 1896-ban a bácskai Petrőczön Takarékt. alakult, 1903-ban a Csanád megyei Nagylakon Népbank Rt-t hoztak létre. A Korpónai Takarékt. Békéscsabán 1911-ben fiókinzetet nyitott. Ugyanebben az évben a Nagylaki Népbank Rt. segédletével a szerémségi Ilokon Szlovák Bank Rt. alakult. Kovacicán (Antalfalva, Bácska) 1908-ban Bank Rt., ugyanitt 1909-ben Földműves Bank Rt. nyílt. 1907-ben pedig Újvidéken Szlovák Bank Rt. kezdte meg működését.

1884-ben alapították az első igazán tőkeerős pénzügyintézetet. Ez volt a Tátra Felsőmagyarországi Bank Részvénytársaság Túrócszentmártonban. Tevékenységét azonban csak 1886-ban kezdte meg. Élénk bankügyleteket folytatott, betéteket vett fel betétkönyvre, folyószámlára, takaréklevelekre. Váltóügyleteket bonyolított, üzleti bizonylatokat vett, értékpapírokat bocsátott ki és váltott be. 1918-ig négy⁴ fiókintézetet hozott létre: Alsókubin (1887), Szenicen (1888), Nagybitsén (1889) és Eperjesen (1909). A Tátra Bank előtt már létezett a Rózsahelyi Hitelegylet Rt. 1879-től s 1893-ban Trstenán hozott létre fiókintézetet. Znióváralján 1874-től Kölcsönös Segélypénztár működött. Alsókubinban 1887-ben alakul a már létező mártoni fiók mellett egy segélyegylet. Továbbá 1893-ban, 1894-ben egy-egy új takarékpénztár fiókintézet alakult. 1897-ben két új pénzügyintézet, egy bank, illetve segélypénztár létesült. 1902-ben alakult a Námesztói Népbank Rt. Ezzel már a 11 működő, prosperáló pénzügyintézetet soroltunk fel, amely az 1874 és 1879 között alakult három pénztárt leszámítva 22 év alatt (1880–1902) 8 tőkeerős intézet létrejöttét bizonyítva nem csekély eredmény. Polányi szerint 1870 előtt összesen négy, 1871–1890 között tizennyolc, 1890–1903 között harminchét pénzügyintézet alakult. Ezek s az eddig felsorolt adatok is jól megvilágítják, hogy a vállalkozói kedv megnövekedett, s a szlovák pénzügyintézetek erősödtek a századforduló éveiben.⁵

Az iratanyagunkban szereplő 11 nemzetiségi pénzügyintézet – Árva, Nyitra, Trencsén és Túróc vármegyék területéről – tőkeereje sem lebecsülendő (lásd 1. sz. mellékletet). Összehasonlítva a kormányzat és a helyi közigazgatás által „hazafias” intézetnek nevezett, ugyanezen négy vármegye területén lévő 25 pénzügyintézettel, valóban elgondolkodtató tények kerülnek elénk. A 11 szlovák tulajdonban lévő pénzügyintézet alaptőkéje 2 356 018 korona, a 25 „hazafias” intézet 3 095 700 koronájával szemben, amely az utóbbi 76%-ának felel meg. Tartalék és különös tartalékalapjuk a felvidéki magyar pénzügyintézetek 45%-ának felel meg. Betétállományuk tekintetében a nemzetiségi intézmények korona értéke eléri a másik érdekcsoport korona értékének 60%-át. A „hazafias” intézetek összforgalmának 78%-át mülja felül a szlovákok összforgalma. Mi volt e bizalom és tekintély oka? Lássunk egy rövid idézetet az egyik jelentésből: „Eljárási módjuk könnyed, a kölcsönvevő hamar, nehézségek nélkül jut pénzhez, sokszor hitelképességükön túl.” Ügynökök révén a legeldugottabb faluban is könnyen juthatnak kölcsönhöz.⁶ S a kölcsönök kamatai is 1–2%-kal alacsonyabbak, 6–7, illetve 8–9%. A „hazafias” intézetek legtöbb esetben 9–10%-os, vagy ennél is nagyobb kamattal dolgoztak. A betétek kamatainál a „hazafias” intézetek 3–5%-ot számoltak fel, a nemzetiségi intézetek ugyanezen kamatai 4–5% között mozogtak.⁷ Ezáltal növekedett betétállományuk is, amelyet a kereskedelmi törvény szerint saját céljaikra használhatták, forgathatták. Vádolták őket az alacsony nyereség miatt is, ami a jelentéstevők szerint nem becsületes, mert olcsó pénzzel szolgálták a nagy igényeket, ez pedig – megítélésük szerint – a pánszlávizmus megjelenési formája. Tehát nem tartották kereskedelem-centrikusnak viselkedésüket, amit még tetézt a jutalék alacsony %-os aránya, amely egy-két esetben még 25-ször, 40-szer, de igen sűrűn 16–19–20-szor alacsonyabb a „hazafias” intézetekéhez képest.

Mindezek arra engednek utalni, hogy míg a „hazafias” intézetek a befektetett pénzek és részvények esetében a nyereség minél nagyobb hányadát osztalékként és jutalékként használták fel, ami csakis a részvényesek és a hivatalnokok,

banktisztviselők anyagi gyarapodását eredményezte, addig a nemzetiségi intézetek az ilyen irányú legcsekélyebb haszonnal dolgoztak, az ott nyert összegeket további hitelek nyújtására, s nem utolsósorban a kivándorlást gátlandó a földtulajdonosok, középbirtokokok, kisiparosok és középnagyságrendű ipari létesítmények segítésére, jövedelmezővé tételére használták fel. Természetes, hogy ilyen üzleti elvek megvalósítása már a politikai tevékenységgel határos. A politikával való kapcsolatukat tagadni ma már balgaság lenne. Ezt mutatja az is, hogy a hatóságok 1897-től – tehát 1896-os megalakulása után azonnal – folyamatosan figyelemmel kísérték a „Cseh-szlovák egység”, Csekoslovenska Jednota és a prágai Zivnostenska banka (Iparbank), az egyik legerősebb cseh pénzüintézet felvidéki tevékenységét. Politikai minősítést nyert az a tény is, hogy Rovnianek pittsburgi bankár a kivándorolt szlovákok pénzét a Tátra Banknak utalta át, amely által nagymértékben növekedett megbízhatósága, s üzleti szilárdsága az alkalmazott elvek következtében sem inogott meg. Természetesen a nemzetiségi területek elnéptelenedése és növekvő hiteligénye idején ez az említett üzletpolitikai gyakorlat óhatatlanul nemzetiségi politikává is emelkedett.

A fő tevékenységi vonalakat figyelembe véve megállapítható, hogy a nemzetiségi pénzüintézetek prosperitásukat a rugalmas, tervszerű, vállalkozó szellemű, céltudatos működésüknek és nem a feltétlen magas üzleti haszonnak köszönheték, hiszen üzleti és tevékenységi körükbe olyan elemek kerültek, akik az általuk nyújtott feltételeket igényelték.

Tüzetesebb vizsgálódást négy pénzüintézet esetében tudunk végezni, mivel a feltárt levéltári források ezek részletező egyenlegét tartalmazták. Ezek a Námestói Általános Takarékpénztár, az Árvai Hitelintézet Rt. Trsztena, a Túróczi Kereskedelmi és Hitelintézet, valamint az Alsó-Kubini Takarékos és Hitelintézet Rt. (lásd 3–6. sz. mellékleteket). A négy intézetre általánosan jellemző, hogy a forgótőke és az összforgalom a 47–50% között mozgott. Ez viszonylag stabil üzletpolitikát biztosított számukra. Jellemző az is, hogy a betétek mértékéhez igazodtak a váltótárca összegei is. Két esetben 10–13-mal több a váltóügylet, mint a betétek összege. Ügyleteik alapján a szlovák pénzüintézetek jobbára a betétgyarapodást tartották szem előtt, valamint a váltóügyleteket. A váltóügyletek forgalma az összvagyon 80%-át tették ki, míg a jelzálogkölcsönök 4–10%-ot jelentettek mindössze. Készpénzhitelezésük igen minimális az összvagyonhoz viszonyítva. Értékpapírforgalmuk is messze elmaradt a váltóügyletek mögött. Közel azonos mértékű a jelzálogkölcsön és értékpapírforgalmuk százalékos viszonya. Összes forgalmukra jellemző, hogy az 2,5 millió koronától 4,1 millió koronáig terjedt. Ezek az adatok 1903-ra vonatkoznak, s azokból is kiderül, hogy forgalmuk nagysága az előző 11 intézet egyikével sem ér fel. Ugyanis azok közül a Zsolnai Segélyegylet forgalmazott legkevesebbet, de ez a forgalom is felülmúlta a 10 millió koronát 1902-ben.

A kérdés jobb megértéséhez hozzátartozik az, hogy mindezen felsorolt számszerű értékek együttesen sem közelítik meg a felvidéki „hazafias” intézetek összforgalmát. Ezek a szlovák intézetek a vidéki lakosság hitelszükségleteit igyekeztek kielégíteni, széleskörű ügynöki hálózattal, a nagygazdaságban azonban nem tudtak megjelenni, ahogy ezt az őket támogató cseh pénzüintézetek tették. Ezek térhódítására azonban jobban odafigyel a kormányzat is, s a komoly magyar nagybankok, mint a Kereskedelmi Bank és a Hitelbank sikerrel tudták elensúlyozni tevékenységüket.

Az egyébként igen nagy hitelinséget nagyon jól tükrözi az, hogy mind-egyik vármegye – Nyitra, Árva, Túróc, Trencsén – főispánja egy központi támogatású, nagy alaptőkével, alacsony kölcsönkamattal, jó betétkamattal rendelkező pénzügyintézetet akart létrehozni, mivel a már ott lévő „hazafias” intézetek az eddig elért üzleti osztalékról, jutalékról nem voltak hajlandók lemondani. A Nyitra vármegyei főispán, dr. Kramolin Viktor azonban egy életképeesebb megoldást is felvázolt. Felvette a kapcsolatot dr. Rudnyánszky Béla volt képviselővel, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézetének igazgatósági tagjával. Arra a megoldásra jutottak, hogy a földhitelintézet törlesztéses jelzálogkölcsönt bocsátana ki kedvező feltételekkel, alacsony kamat, hosszú törlesztési idő mellett.⁸ Khuen–Héderváry Károly miniszterelnök a főispánoktól a kereskedelmi miniszterhez érkezett, ott valamelyest akceptált nézeteket a jelzálogkölcsön kivételével elutasította. Úgy vélte, hogy a felvázolt tények kivédhetetlenek. A központi állami támogatás csak komolyabb versenyt eredményezhet, s így a felvidéken pénzbőség keletkezne az ország többi részéhez viszonyítva, s ezzel csak előnyösebb helyzethez jutnának a felvidéki szlovákok. Másfelől úgy vélte: „... actiónk szemben találja magát a nemzeti érzéssel, ezzel a korunkban mondhatni domináns psychopolitikai tényezővel, ... mellyel nem tudunk szembe állítani számottevő eszményi fegyvert.” Majd így folytatta: „... a nemzetiségileg már felizgatott belföldi tótság is még akkor sem megyen majd a „hazafias” pénzügyintézetekhez, ha az egy százalék-törredékkel kisebb kamatlábra nyújtja is a kölcsönt, mint az a nemzetiségi pénzügyintézet, melyhez lelkének halvány nemzeti sejtelmei vonzzák.”⁹

1. sz. melléklet
Nemzetiségi pénzüzetetek Árva, Nyitra, Trencsén és Túróc vármegyék területén 1902-ben¹⁰

Név	Székhely	Fiókok	Alaptőke	Tartalék	Osztalék	Betét	Összforgalom
1. Tátra Felsőmo-i Bank Rt.	Túrószent-márton (1884)	Nagybittse Alsó Kubinszenic	1 600 000	61 000 különös: 57 000	6% 6 K	6 500 000 kam. 4,5%	113 617 000
2. Túrószent-mártoni Részv. Takarékpénztár	T. Szt. Márton (1884)	Lipótszentmiklós (1894)	120 000	224 467 különös: 10 000	5% 20 K	4 800 000 4-5%	23 316 600
3. Rózsashegyi Hitelegylet	Rózsashegy (1879)	Trsztena (1893)	200 000	200 000 különös: 37 000	16%	3 400 000 4-5%	28 000 000
4. Zsolnai Segélyegylet	Zsolna (1894)	-	160 000	70 000	12,5%	2 500 000	10 500 000
5. Kölcsonös Segélypénztár	Znióváralja (1874)	-	60 000	8 000	8%	300 000	-
6. Kölcsonös Segélypénztár	Mosóc (1876)	-	-	-	-	-	-
7. Kölcsonös Segélypénztár	Necpál (1897)	-	36 018	7 844	7,75%	263 000	-
8. Felsőárvai Népbank Rt.	Námesztó (1902)	-	-	-	-	-	-
9. Mtiavai Bank Rt.	Miava (1893)	-	60 000	40 000	8%	710 000	-
10. Vágújhegyi Népbank Rt.	Vágújhegy (1897)	-	120 000	9 548	7,5% 4,5 K	750 000 4,5%	12 000 000
11. Segélyegylet	Alsó Kubin (1887)	-	-	-	-	-	-
A legkevesebb összes			2 356 018	620 859 104 000		18 623 000	187 433 600
25. „Hazafias” legkevesebb összes			3 095 700	1 516 287 85 000		30 673 822	239 451 851

2. sz. melléklet

Adatok a Tatra Felsőmagyarországi Bank Rt. helyzetéről 1892–1901¹¹

Év	Összforgalom	Betét	Nyereség	Tartalék	Osztalék
1892	57 000 000	1 650 000	60 604	464	5 K (5%)
1893	66 000 000	2 140 000	52 000	5 900	5 K (5%)
1894	64 900 000	2 600 000	56 000	9 000	5 K (5%)
1895	69 200 000	3 130 000	20 300	13 000	5 K (2%)
1897	74 600 000	4 000 000	50 000	23 000	5 K (4,5%)
1898	80 000 000	4 800 000	74 000	27 000	6 K (6%)
1900	113 617 000	6 500 000	100 630	61 000	6 K (6%)
				kül.: 57 000	
1901	–	6 562 000	–	71 849	6 K (6%)
				Kül.: 71 000	

3. sz. melléklet

Námesztói Általános Takarékpénztár¹²

Vagyon	Összeg	Teher	Összeg
Készpénz	11 672	Alaptőke	120 000
Váltótárca	1 487 794	Tartalék és egyéb alapok	101 986
Jelz. kölcsönök	73 983	betétek	1 551 988
Előlegek értékpapírra	8 314	Átmeneti tételek	32 542
Értékpapírok	92 000	Visszleszámítolás	–
Más intézeteknél	158 870	Főintézet	–
Vegyes adósok	3 018	Vegyes hitelezők	–
Fiók	–	Nyeremény mint egyenleg	29 135
Végösszeg:	1 835 651	Végösszeg:	1 835 651

4. sz. melléklet

Árvai Hitelintézet Rt. Trsztena¹³

Vagyon	Összeg	Teher	Összeg
Készpénz	15 320	Alaptőke	60 000
Váltótárca	1 457 496	Tartalék és egyéb alapok	82 680
Jelz. kölcsönök	142 731	Betétek	1 535 535
Előlegek értékpapírra	–	Átmeneti tételek	30 000
Értékpapírok	50 320	Visszleszámítolás	–
Más intézeteknél	–	Főintézet	–
Vegyes adósok	77 264	Vegyes hitelezők	12 633
Fiók	–	Nyeremény mint egyenleg	22 283
Végösszeg	1 743 131	Végösszeg	1 743 131

5. sz. melléklet

Túróczi Kereskedelmi és Hitelintézet¹⁴

Vagyon	Összeg	Teher	Összeg
Készpénz	37 063	Alaptőke	120 000
Váltótárca	1 452 972	Tartalék és egyéb alapok	52 000
Jelz. kölcsönök	154 450	Betétek	1 374 586
Előlegek értékpapírra	5 306	Átmeneti tételek	13 305
Értékpapírok	98 100	Visszleszámítolás	217 325
Más intézeteknél	–	Főintézet	252 989
Vegyes adósok	63 879	Vegyes hitelezők	–
Fiók	252 385	Nyeremény mint egyenleg	33 950
Végösszeg	2 064 155	Végösszeg	2 064 155

6. sz. melléklet

Alsó-Kubini Takarékszövetkezet Rt.¹⁵

Vagyon	Összeg	Teher	Összeg
Készpénz	15 997	Alaptőke	100 000
Váltótárca	1 016 408	Tartalék és egyéb alapok	48 134
Jelz. kölcsönök	121 635	Betétek	896 047
Előlegek értékpapírra	18 821	Átmeneti tételek	10 350
Értékpapírok	12 276	Visszleszámítolás	140 072
Más intézeteknél	–	Főintézet	–
Vegyes adósok	30 083	Vegyes hitelezők	4 037
Fiók	–	Nyeremény mint egyenleg	16 580
Végösszeg	1 215 220	Végösszeg	1 215 220

Jegyzetek

1. Szász Zoltán: A magyar kormány tervei a nemzetiségi pénzüzetek állami ellenőrzésére (1902–1904.) Századok 1966. 118–137.
2. Polányi Imre: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905) Bp. 1987.
3. Szlovák Állami Központi Levéltár (SZÁKL) – Magyar Királyi Belügyminisztérium (UMV) leltári szám (inv. c.) 54. Kartonszám (Krt. c.) 9.; inv. c. 28. krt. c. 7.
4. Státny Ústredny Archiv SR v Bratislave. Sprievodca po fondoch, Bratislava, 1964. 218., 219.; Slávik, Michal: Slovenski národovci do 30. okt. 1918. Trenčsén, 1945. 343–344.; SZÁKL–UMV inv. c. 29. krt. c. 7. (Belügyminisztérium 147/1902. res.); U. o. inv. c. 42. krt. c. 8. (19 517/1903. 39.); Országos Levéltár–Belügyminisztérium K 148 Egy-letek–mutatókönyvek 1884/3842.
5. Polányi Imre: id. mű 28–29.
6. SZÁKL–UMV inv. c. 42. krt. c. 8. 19 517/1903.113.
7. U. o. 79., 82.
8. U. o. 115–116.
9. U. o. inv. c. 42. krt. c. 8. 4235/1903. 2570/ME
10. U. o. 113.
11. U. o. 113. Láng kereskedelemügyi miniszter levele Széll Kálmán miniszterelnöknek, 1903. május 29. 19. 517/VIII B.
12. U. o. 113.
13. U. o. 113.
14. U. o. 113.
15. U. o. 113.